

Hærudgifterne paa Finansloven.

Finansstatistiske Notitser

af

Aleksis Petersen-Studnitz.

1.

Soldaterhær og Vælgerhær.

Den Hær, som den «almindelige Værnepligt», og den Hær, som den «almindelige Valgret» kalder paa Benene, — disse to Hære karakterisere i den stærkeste Grad det offentlige Liv i de moderne Kulturstater.

Den almindelige Værnepligt paalægger, ifølge sin Ide, det hele Folk, eller i alt Fald alle dettes vaabenføre Elementer, den Pligt i Farens Stund at værne Fædrelandet med Vaaben i Haand.

Den almindelige Valgret giver, ifølge sin Ide, det hele Folk, eller dog de Elementer i det, der overhovedet kunne antages modne nok til at skjønne i offentlige Anliggender, Ret til gennem frit Valg af Repræsentanter at tilkjendegive, hvorledes disse Anliggender i Hovedtrækkene ere at ordne.

Den praktiske Gjennemførelse* af hin Pligt og denne Ret afviger ganske vist ikke ubetydeligt fra Ideen; men

selv trods de betydelige Modifikationer, som Praxis bringer med sig, har den almindelige Værnepligt og den almindelige Valgret, som rundt omkring mer eller mindre har trængt sig frem, givet det offentlige Liv i dets forskjellige Udtryk en Farve, der i den væsentligste Grad afviger fra, hvad tidligere kjendtes.

Den almindelige Værnepligt gjør det i ethvert Fald til Pligt for enhver voxen Mand i en bestemt Alder at fremstille sig paa Sessionen, hvor det afgjøres, om han har de Egenskaber, en Soldat maa have. Man kan jo, om man vil, gjerne sige, at Sessionsresultaterne*) ere saa negative, at de i Forening med den hele bestaaende Hærordning føre til, at Staterne faktisk bringe under Vaaben et Mandskab, der kun udgjør en lille Brøk af hele Landets Befolkning, i alt Fald en mindre Brøk end den, militærkyndige Forfattere have betegnet som Staternes normale militærdygtige Befolkningsbrøk**). Men stort er dog, naar man maaler med Fortidens Maalestok, det Mandskab, som den almindelige Værnepligt stiller til Staternes Disposition***).

*) Jfr. min Artikel «Værnepligt og Værneskat» i Nationaløk. Tidsskr. XXI.

***) Scharnhorst, den af det preussiske Militærvæsen saa fortjente General, beregnede, at hvert 15. Individ er en vaabenfør Mand, og henviste til, at Kurfyrstendømmet Hannover i Aaret 1759 endog havde hvert 15. Individ i Felten og dog holdt sine Regimenter fuldtallige til 1762. Derefter skulde f. Ex. det tyske Riges Krigsstyrke tælle over 3 Millioner Mand, medens den faktisk knap tæller Halvdelen heraf. Udover den Styrke, der ifølge Hærplanen kan føres i Felten, skulde der altsaa blive tilbage i Hjemmet et Par Millioner Mænd, der i Nødsfald kunne bære Gevær. (v. d. Goltz, das Volk in Waffen, S. 136.)

****) Notitser herom og en interessant Belysning af Følgerne af, at Hærene i Nutiden ere voxede op til Masschære i v. d. Goltz, das Volk in Waffen.

Alene som «Fredsstyrke» holde de europæiske Stater adskilligt over 3 Millioner Mand under Vaaben. Denne stadigt væbnede Menneskemasse tør dog, maalt med Fortidens Maalestok, kaldes enorm. I Krigstilfælde vil hver enkelt af de store Militærmagter kunne stille Millioner af Soldater.

Endnu større er dog Vælgerhæren, uagtet den saakaldte almindelige Valgret, ikke mindre end den saakaldte almindelige Værnepligt, i Praxis lider betydelige Skaar. Soldaterhæren har kun sjeldent naaet 5 pCt. af Befolkningen. De nordamerikanske Nordstaters Hær i 1861—65, en forholdsvis overordenlig stor Hær, kom ikke op over 4,6 pCt. Det største Antal Soldater, den tyske Hær 1870—71 paa én Gang havde under Vaaben, var ikke mere end 3,4 pCt. af Befolkningen. I Et og Alt under hele Forløbet af Krigen 1870—71 antages Frankrig at have udrustet 4,1 pCt. Danmark udrustede 1864 4 pCt.*). Men Vælgerhæren naar i Danmark 16 pCt. af Befolkningen (næsten en Tredjedel Million Vælgere), i det tyske Rige endog 20 pCt. (over 9 Millioner Vælgere), i Schweiz 23 pCt. (0,6 Mill. Vælgere), i Frankrig, der vel er det europæiske Land, der har den største Vælgerhær, 27 pCt. (over 10 Millioner Vælgere), i Storbritannien næsten 9 pCt. (over 3 Mill.), i Italien 7 pCt. (2 Mill.), i Sverig noget over 6 pCt., i Spanien $5\frac{3}{4}$ pCt., i Norge noget over 5 pCt. osv. (I Landene med de største Vælgerprocenter indtræder Valgretten ved det 20. eller 21. Aar.) Man vil vel indvende, at ligesom Tallet paa Soldaterne paa Papiret ofte er betydeligt større end Tallet paa Soldaterne i Felten, saa-

*) Disse Tal efter Em. Madsen, Udsigt over Hærordningens vigtigste Grundsætninger S. 170.

ledes er Tallet paa de Vælgere, der ere opførte paa Vælgerlisterne, betydeligt større end Tallet paa de Vælgere, der gjøre Brug af Valgretten. Ja, naturligvis. Dog benyttede — ved Valg i de senere Aar — i Frankrig 7 Millioner, i det tyske Rige over 5 Millioner, i Italien $1\frac{1}{4}$ Million, i Schweiz over $\frac{1}{3}$ Million osv. Vælgere deres Valgret*).

Hvilken Betydning for Nationernes Forhold udadtil og indadtil have nu ikke disse umaadelige Soldater- og Vælgerhære!

Hærenes umaadelige Størrelse øver sin Indflydelse paa Troppeføringen, Soldaternes Ernæring og Forplejning. Den almindelige Værnepligt har skaffet Staterne et uhyre Tal af Soldater eller dog et enormt Soldater-Materiale; men hardens militære Konsekvenser været store, saa ere dens almindelige politiske og sociale, dens økonomiske, og de, der i det Følgende særligt skulle omtales, de finansielle Konsekvenser ikke mindre vigtige. Selv i et lille Land som Danmark, vilde den almindelige Værnepligt, naar den udførtes efter sin Ide, kunne rejse en Hær paa et Par Hundredetusinde Mand; men om Landets økonomiske Forhold, specielt dets Finanser, tillade i Fredstid at holde en saa stor Hær saa længe ved Fanerne, at den fornødne Uddannelse kan opnaas, og om de i Krigstid ville række til til at skaffe de Millioner af Kroner, som en saadan Hær blot i Løbet af en ganske kort Tid sluger, — det er et Spørgsmaal, med hvis Besvarelse den store Vælgerhær har at beskæftige sig.

---

*) Vælgertallene efter »The Statesman's Yearbook», 1884.

2.

Statsfinansernes stedse større Fordringer.

Den vigtigste af alle Love er Finansloven. Gennem den bestemmer Vælgerfolket ved sine Repræsentanter, hvorledes Land og Folk skal styres, — eller skulde i alt Fald, naar Ideen blev Virkelighed, bestemme det. Hvert Aar tages der her i Danmark Bestemmelse om Dispositionen over et halvt hundrede Millioner Kroner (Fin. L. § 1 og 11), — eller mere. Naar atter her anlægges Fortidens Maalestok, er Beløbet umaadeligt. Det siges*), at Statens — d. v. s. Danmarks og Norges — Indtægter i 1602 kun udgjorde 411,000 Rdlr., — og dog afgav de et Overskud over Udgifterne. I et Finansbudget 90 Aar senere, altsaa fra 1692, anslaaes de til 1,⁹ Mill. Rdlr. I Aarene 1731—46 udgjorde de gennemsnitligt 4,² Mill. Rdlr. Cour., i 1761—65 7 Millioner, i 1799 9,⁶ Mill. Rdlr. Cour. eller 15,⁴ Mill. Rbd., i 1806 c. 13 Mill. Rdlr. Cour. eller c. 23 Mill. Rbd. og endnu i Aaret 1813 anslog man Statsindtægterne til 20,⁷ Mill. Rbd. Sølv Værdi. Norges Tab medførte en betydelig Nedgang, og de følgende tunge Aar medførte yderligere Nedgang, saa at man endnu i Aaret 1835 kun anslog Statsindtægterne, efter et Gjennemsnit af Femaaret 1829—33, til ialt knap 14 Mill. Rbd. Saa begyndte Stigningen atter, — og nu, 50 Aar efter, lyder Budgettets Totalsum paa, med et rundt Tal, et halvt hundrede Millioner Kr., altsaa næsten to Gange mere end i Trediveerne. I de 2—300 Aar er Statsomraadet den ene Gang efter den anden blevet

---

*) Bergsøe, den danske Stats Statistik III, 531.

formindsket, — men paa Budgettet er der, bortset fra enkelte forbigaaende Reduktioner, blevet lagt Million til Million, og den saa stærkt beskaarne danske Stat har nu et Budget, som vi i vore mægtigere Dage ikke kjendte Mage til. Denne Stigning i Budgetternes Summer, denne Tilvæxt i de Summer, om hvis Opkrævning og Anvendelse Vælgerhæren skulde bestemme, er vel det, der først falder i Øjnene, naar vi sammenholde Nutidens Finanslove med Fortidens Statsfinanser.

Men dette Fænomen er ingenlunde noget for Danmark ejendommeligt. Tværtimod!

Det mest storartede Exempel paa Statsudgifternes Stigning afgiver Frankrig. I 1789 — for ikke hundrede Aar siden — fremlagde Necker et Budget, der lød paa 531 Millioner Francs, — for sin Tid en betydelig Fordring. Nu er det franske Budget sex Gange større. Det vakte Forfærdelse i Frankrig da Udgifterne i 1828 for første Gang naaede 1 Milliard; det vakte en Storm mod det kejserlige Regimenter, da Udgifterne i 1860 naaede op til 2 Milliarder; men Forfærdelsen og Stormen tabte sig; man vænner sig til Alt, og nu har man i den Grad i Frankrig vænnet sig til, at Udgifterne overskride 3 (tre!) Milliarder, at man har ondt ved at forstaa, at den Tid, da Budgettet kun lød paa 2 Milliarder, eller endog kun paa 1 Milliard, kun ligger et Par Decennier eller nogle faa Decennier bag os.

Frankrig afgiver vel nok det mest storartede Exempel paa Statsudgifternes Stigning. Men lignende Bevægelser, kun i mindre Dimensioner, ville vi gjenfinde i de forskjelligste Lande*), i Lande, der glæde sig over den mest udmærk-

*) Interessante Exempler hos Leroy-Beaulieu, traité de la science des finances.

ede Finansadministration, som Storbritannien, i de største Monarkier som det russiske Rige, de mindste demokratiske Republikker som Genf osv. Uden større Unøjagtighed kan man sige, at i blot tyve Aar ere de evropæiske Staters Statsudgifter voxede med en Tredjedel, fra omtrent 9000 til omtrent 12,000 Millioner Kr.

For nogen Del hænger Stigningen i Statsudgifterne unægtelig sammen med Pengenes synkende Værdi, — er for saa vidt blot nominel. For en anden Del skyldes den en Omordning af Finansvæsenet, bestaaende deri, at den moderne Pengeøkonomi ogsaa i Statens Hus-holdning har afløst tidligere Tidens Naturalpræstationer. For en væsenlig Del maa Stigningen dog sættes i Forbindelse med dette: i de moderne Kulturstater udvider det Offentlige (Kommune og Stat) stedse mere sit Virke-omraade. Regeringsvirksomheden har fra en yderst beskedne Begyndelse bredet sig ud over et stedse større Omraade, og maa som en Følge deraf forlange flere og flere finansielle Midler. Den Indskrænkning i Statsvirksomheden, der unægtelig har fundet Sted paa nogle Omraader, f. Ex. ved Opgivelsen af en Del Statsindustri, spiller her en forholdsvis underordnet Rolle: ere enkelte Omraader blevne forladte, saa har — hvad man allerede ved en kort Betragtning af Finanslovens forskjel-lige Udgiftsparagrafer let vil overbevise sig om — Statsvirksomheden til Gjengjæld enten kastet sig over andre, fra hvilke den tidligere holdt sig fjern (e x t e n s i v Forøgelse), eller den optræder dog paa de Omraader, hvor den ogsaa tidligere bevægede sig, nu i et større Omfang, mere fuldkomment end tidligere (i n t e n s i v Forøgelse) — Følge af og Aarsag til den højere Kultur. (Ad. Wagner). Men naar Indskrænkningerne i Statsvirksomheden paa

nogle Omraader have været langt mindre end Udvidelserne paa andre, saa følger deraf, at Statsfinanserne nu formulere langt større Fordringer end nogensinde tidligere; thi for at gennemføre sine Opgaver maa Staten, ligesaa fuldt som den Private, disponere, baade over materielle Ting og over personlige Kræfter, og Arbejdspersonalet maa betales. Ganske vist udføres et ikke ringe offentligt Arbejde, især i frie Stater af Mænd, der ikke forlange nogen materiel Godtgjørelse derfor; men saadanne Tjenester kunne dog kun ventes udførte af forholdsvis Faa, af de Velhavende, der have den fornødne Tid og Dannelse. Det bliver altid kun Undtagelsen, at offentligt Arbejde udføres uden materiel Godtgjørelse, enten fordi de Paagjældende tvinges til at udføre Arbejdet, eller fordi de udføre det frivilligt. Reglen er, at Arbejdet maa betales, — og ogsaa de tvangsmæssigt, i Følge Værnepligten, udskrevne Soldater maa der gives, vel ikke «Arbejdsløn», men dog det nødvendige Underhold.

Dette er de almindelige Aarsager til Stigningen i Budgetternes Totalsummer. Desforuden kan der virke specielle Aarsager, forskellige i de forskellige Lande, og blandt disse specielle Aarsager mødes oftest disse to: Statsgjældens Stigning og Militærudgifternes Væxt, — to for Størstedelen med hinanden nøje sammenhængende Momenter.

3.

Statsudgifterne.

Statsgjældsparagrafen, Krigs- og Marineministeriets Paragrafer, — det er i Virkeligheden de Udgiftspara-

grafer, der fremfor alle andre paakalde vor Opmærksomhed.

Den sidste af Finanslovens Udgiftsparagrafer (§ 27), Paragrafen om «Erhvervelse af Formue og Afdrag paa Gjæld», kan vel figurere med de allerstørste Summer, men ifølge deres Natur ere disse stærkt fluktuerende fra Aar til Aar. Der kan et Aar blive afbetalt Millioner, et andet Aar kun faa Tusinder paa Statens Gjæld (§ 27 I); der kan et Aar blive ofret overordenlige Summer, et andet Aar kun rene Bagateller paa Jernbaner og andre «Arbejder til Fremme af den almindelige Samfærdsel» (§ 27, II); der kan et Aar blive udredet store Laan og ydet store Forskud, et andet Aar kun smaa (§ 27, III), — og Følgen bliver da store Fluktuationer fra Aar til Aar. Men dertil kommer, at Udgifterne paa denne Paragraf ere ledsagede af Formueerhvervelser eller Statusforbedringer, og Paragrafen lader sig derfor ikke sætte i Klasse med de egenlige Udgiftsparagrafer.

Den næstsidste Udgiftsparagraf (§ 26) nævner forskellige, de enkelte Ministerier vedrørende Statsudgifter dels «overordenlige» Udgifter, fluktuerende stærkt fra Aar til Aar, dels «andre» i Reglen mere konstante Udgifter, der ikke have fundet deres Plads paa de forskellige Ministerie-Paragrafer.

De egenlige Udgiftsparagrafer blive da: § 12: Hs. Maj. Kongens Civiliste (1 Mill. Kr.), § 13: det kgl. Huses Apanager (225,760 Kr.), § 14: Rigsdagen (forskjelligt i de forskjellige Aar, gjennemsnitligt vel noget over 300,000 Kr.), § 15: Statsraadet (ø: Ministrenes Lønning og Statsraadssekretariatet henved 100,000 Kr.), § 16: Forrentning af Statsgjælden (for Finansaaret

1884—85 bevilget 8,2 Mill. Kr.), § 17: Pensionsvæsen og Invalideforsørgelse (for nævnte Finansaar bevilget 3,3 Mill. Kr.), § 18: Udenrigsministeriet (0,4 Mill. Kr.), § 19: Indenrigsministeriet (2,3 Mill. + 0,3 Mill. Kr. paa § 26), § 20: Justitsministeriet (2,6 Mill. + 0,1 Mill.), § 21: Kirke- og Undervisningsministeriet (1,4 Mill. + 0,4 Mill.), § 22: Krigsministeriet (9,2 Mill. + 0,3 Mill.), § 23: Marineministeriet (5,8 Mill. + 0,6 Mill.), § 24: Finansministeriet (3,2 Mill. + 0,6 Mill.), § 25: Island (0,1 Mill. Kr.).

Det falder, naar man gennemløber denne Liste, strax i Øjnene, at der kun er én Paragraf, nemlig Statsgjældsparagrafen, hvis Beløb nærmer sig det store Beløb paa de krigs- og marineministerielle Paragrafer, — og, som vi strax skulle nævne, staar netop denne Paragraf i et nøje Forhold til det Militære. Af de civile Ministerier naar intet nær op til de militære. De to militære Ministerier tage mellem en Tredjedel og Halvdelen af alle egenlige og ordinære Statsudgifter, saaledes som de findes nævnte paa den danske Finanslovs §§ 12—26.

Ved blot at holde sig til de anførte store Tal vil man imidlertid ikke retteligt kunne vurdere Militærudgifternes Betydning for Statshusholdningen. Dertil udfordres en mere i det Enkelte gaaende Betragtning.

Ved de fire første Udgiftsparagrafer (Civilliste, Apanage, Rigsdag, Statsraad) skulle vi ikke standse, ihvorvel der ogsaa her kan nævnes Poster af militær Beskaffenhed. Derimod tør vi ikke lade uomtalt, at af Beløbet paa den femte Udgiftsparagraf, § 16, maa de militære Formaal siges at tage en stor Andel paa deres

Kappe. Det gjælder i alle Lande, at en meget stor Del af Statsgjælden skyldes Krigene og militære Foranstaltninger*). Strax her se vi da, at vil man opgjøre, hvormeget Statskassen maa ofre paa Hær og Flaade, gaar det ikke an blot at holde sig til de paa Hær- og Flaadeministeriernes Paragrafer opførte Summer, men store Andele af Statsgjældsudgifterne — og af den Indtægtsnedgang, der skyldes Formueforbrug, ofte ogsaa Andele af Nedgangen i Udbyttet af Skatter — maa lægges til dem; overhovedet findes Militærudgifter paa mange andre Paragrafer end de to militære.

Blot om vore to nyeste Krige anføre vi, at det beregnes, at Krigen 1848—50 forøgede vor inden- og udenlandske Statsgjæld med omtrent 41 Millioner Kr. og samtidigt formindskede vor Statsformue med omtrent 20 Millioner Kr., saa at de tre Krigsjaar i det Hele medførte en Føringelse i Statens Formuestatus paa over 60 Mill. Kr.**), medens Krigen i 1864 bragte den saakaldte fælles Statsgjæld op med et Beløb paa c. 55 Mill. Kr.***).

Gaa vi til den næste Paragraf, § 17, Pensionsparagrafen, maa vi først opløse den i dens tre Hoveddele: I. det almindelige Pensionsvæsen, hvis Udgift for 1884—85 er bevilget med 2,6 Mill. Kr.; —

---

*) Hos Leroy-Beaulieu, l. c., interessante Oplysninger især om Storbritannien, hvis store Statsgjæld næsten udelukkende skyldes Krigene, især de napoleonske, og om den umaadelige franske Gjæld, der ligeledes aldeles overvejende har sin Oprindelse fra Krige, især det andet Kejserdømmes.

***) Prof. Scharlings Fremstilling af vor Statsgjæld i Falbe Hansens og Scharlings Danmarks Statistik Bd. IV, S. 390.

***) l. c. p. 398.

II. de militære Underklassers Pensionering (jfr. Loven af 9. April 1851 og 20. Novbr. 1876) c. 0,4 Mill. Kr.; — III. Tilskud til Invalideforsørgelsen (jfr. navnlig Lovene af 9. April 1851, 24. Fbr. 1858, 26. Avg. 1864, 20. Novbr. 1876 og 18. Apr. 1883) c. 0,4 Mill. Kr. Ialt altsaa paa denne Paragraf $3\frac{1}{2}$ Mill. Kroner. — Udgifterne under II og III (tilsammen 0,9 Mill. Kr.) maa det Militære aabenbart tage paa sig. Men ogsaa en stor Del af Udgiften til «det almindelige Pensionsvæsen» maa regnes med, naar man vil bestemme Hærvæsenets samlede Udgift. Thi dels indgaar jo Officerernes Pensionering (i en væsenlig Grad fremkaldt ved Bestemmelserne om Aldersgrænser) herunder, og dels medførte Krigen af 1864 en meget stor Mængde Afskedigelser ogsaa af civile Embedsmænd — tildels i deres kraftigste Alder — saa at ikke blot § 17, II og III, men ogsaa en betydelig (dog uvist hvor stor) Del af Udgiften under § 17, I maa opføres paa Hær- og Krigsvæsenets Konto.

Allerede en ganske løselig Betragtning af Finanslovens sex første Udgiftsparagrafer gjør det altsaa tydeligt, at det ikke er nogen let Sag at bestemme, med hvilket Beløb Militærvæsenets Konto skal debiteres. Saa meget er vel klart, at Beløbet maa blive betydeligt større end det, der udfindes blot ved at addere Summerne paa §§ 22 og 23 (+ de tilhørende Poster paa § 26); thi meget store Andele af Summerne paa § 16 og § 17 maa regnes med, men hvor store lader sig ikke sige med Nøjagtighed.

Indtil dette Punkt fandt vi altsaa Resultater i Disfavør af Militærvæsenet. Væsenligt anderledes stiller Forholdet sig, naar vi betragte Paragraferne vedrørende

de enkelte Ministerier (§§ 18—26). Vel ville vi ogsaa paa de civile Ministeriers Konti finde Beløb, der tjene militære Interesser; men vi ville tillige se, at det Offenlige i Virkeligheden ofrer langt mere paa Kultur og indre Velfærd, end de civile Ministeriers Paragrafer synes at udvise. Man vil for saa vidt komme til Resultater mere i Favour af Militærvæsenet, — relativt set. Man vil se det Meningsløse og Vildledende i den Talemaade, at naar Kirke- og Undervisningsministeriet kun koster «halvanden Million Kroner», Hær- og Flaadeministerierne derimod, endog blot rent ordnært, omtrent femten Millioner, saa koste de militære Ministerier altsaa «ti» Gange mere end det Ministerium, hvorunder Oplysningsvæsenet henhører. Man vil da ved en Betragtning af de enkelte Ministerier, deres Formaal og deres Udgifter, faa det bekræftet, at den sammenlignende Finansstatistik er en vanskelig Sag, en vanskeligere Sag end det sædvanlig antages, en Sag, der maa behandles mindre overfladisk, end det sædvanligvis sker.

Udgiften til Udenrigsministeriet (§ 18) udgjør ordenligvis en Sum mellem 3- og 400,000 Kr., nærmest ved det sidste Tal. Deraf gaar den allerstørste Del (paa Finansloven 1884—85 281,000 Kr.) til Gesandtskaberne, Lønninger og Bordpenge samt Opholdspenge for Missionscheferne og Legationssekretærene. Resten gaar til Lønninger m. m. til Ministeriets Embedsmænd, til Konsulatsudgifter, og til Smaaformaal som Aviser, Bøger, Pressen, Udstyring, Rejser og overordenlige Missioner etc. Ministeriet har at virke for vigtige økonomiske Formaal; men af Udenrigsministeriets diplomatiske Virksomhed afhænger ogsaa vort

Forhold til andre Nationer med Hensyn til Spørgsmaalet om Fred eller Krig, og saaledes kan da Militærvesenet ikke betragte de udenrigsministerielle Udgifter som sig uvedkommende.

Indenrigsministeriets Paragraf (§ 19) omhandler Udgifter til: I. Bestyrelsen (omtr. $\frac{1}{2}$ Mill. Kr.). Derunder høre først Udgifterne til Ministeriernes Embedsmænd og Betjente (omtr. $\frac{1}{4}$ Mill. Kr.), dernæst nogle Udgifter til Matrikulvesenet m. m., fremdeles Lønninger, Kontorholdsgodtgørelser m. m. til Overøvrigheds personer (over $\frac{1}{5}$ Mill. Kr.), Lønninger m. m. til forskellige Magistratspersoner etc. — II. Offenlige Arbejder. De ordinære Udgifter hertil gaa væsenlig til: Tilsyns- og Tilskudsudgifter til Vejevæsenet (nu kun ubetydelige Udgifter, da Vejevæsenet ikke længere er et Statsformaal), Kommissariatsudgifter til Jernbanevesenet m. m., Udgifter til Vandbygningsvesenet, de kgl. Bygninger, Statsinventariekommissionen, de kgl. Haver, Fabrikstilsynet. Udgifterne paa Finanslovens § 19, II, ere ikke opførte med en større Sum end omtrent $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., dels fordi de største Udgifter (Jernbaneanlæg!) ere extraordinære, og altsaa opføres andetsteds paa Finansloven, dels fordi Vejevæsenet ikke er nogen Statsopgave, men vel en offentlig (kommunal), dels fordi de anførte Udgifter tildels ere Netto-udgifter (fra Havneudgifterne ere dragne Havneindtægter, ligesaa med Hensyn til de kgl. Bygninger og Haver). — III. Foranstaltninger vedkommende Landbrug, Fiskeri Søfart og Industri m. v. (ikke fuldt 1 Mill. Kr.) Blandt større Udgiftsposter kunne her anføres Statskassens Bidrag til Veterinær- og Landbohøjskolen, til Husdyravlens Fremme, til Sandflugtens

Dæmpning, til Veterinærvæsenet, til Fiskeri, til industrielle Øjemed; desforuden til en Mængde forskjelligartede Formaal. Ogsaa her gjælder det, at det Offenliges Udgifter langt fra ere udtømte med de paa Finansloven anførte Beløb. — IV. Andre Udgifter (ikke fuldt $\frac{1}{2}$ Mill. Kr.). Ubetinget den største Del heraf er Indkvarteringsudgifter; derefter følge Udgifterne til Redningsvæsenet. (Paa Indenrigsministeriets Paragraf opføres endvidere indenfor Linjen som V: den grønlandske Handel med et Budget paa c. 0,8 Mill. Kr., hvis Overskud anføres blandt de almindelige Statsaktiver).

Dette er nu Indenrigsministeriets ordinære Budget. Men dertil maa jo lægges Udgifterne efter § 26. Endvidere kan her mindes om de paa § 27 opførte, i de enkelte Aar meget varierende Udgifter til Jernbaneanlæg eller andre offentlige Samfærdselsarbejder, hvilke Udgifter ganske vist skaffe Staten Besiddelse af Formuegjenstande, men næppe til den fulde Værdi. Regner man saa med, hvad Borgerne gennem Kommunal-skatter maa ofre paa Formaal af samme Art som de under Indenrigsministeriet hørende, vil man naa op til et Tal af Millioner, der vel kan vexle betydeligt i de enkelte Aar, men som dog altid er anseligt, og som vil udvise, at det Offenlige tilskyder langt større, end de paa Indenrigsministeriets Paragraf anførte Beløb til Fremme af den indre økonomiske Udvikling.

Justitsministeriets Paragraf (§ 20) omfatter: I. Lønninger til Ministeriets Embedsmænd, Kontorhold, Udgivelse af Lovtidende og Ministerialtidende etc. (0,1 Mill. Kr.). — II. Justits- og Politivæsenet (2 Mill. Kr.). — III. Udskrivningen til Land- og Søkrigstjenesten (0,2 Mill. Kr.). — IV. Medicinalvæsenet (0,17

Mill. Kr.). — V. Færøerne (0,08 Mill. Kr.). Dertil kommer endvidere de ekstraordinære Udgifter paa § 26. Udskrivningsudgifterne maa ganske vist sættes paa Militærvæsnets Regning. Men paa den anden Side ofre Borgere — foruden Sportler og Gebyrer — gennem Kommuneafgifterne store Summer til Politivæsen og Medicinalvæsen, saa at det Offenlige, naar Alt kommer til Alt, anvender langt mere paa de justitsministerielle Udgifter, end Finansloven nævner.

Kultusministeriets Paragraf (§ 21) har først disse ti Afsnit: I. Ministeriets Embedsmænd og Betjentes Lønninger, Kontorhold m. m. (0,1 Mill. Kr.). II. Tilskud til kirkelige Øjemed (0,1 Mill. Kr., hvoraf over Halvdelen til Lønninger til Biskopper). III. Bidrag til det højere Undervisningsvæsen og Videnskabelighed (0,1 Mill. Kr., hvoraf over Halvdelen til det kgl. Bibliothek, dernæst til Gehejmearkivet, Gradmaalingen etc.). IV. Tilskud til Almueskolevæsenet og dermed beslægtede Instituter (0,7 Mill. Kr.). V. Til Kunstanstalter og Samlinger (0,16 Mill. Kr.). VI. Tilskud til Videnskaber og Kunster i Almindelighed. VII. Til Frederiks Hospital. VIII. Til Fødsels- og Plejestiftelsen. IX. Til Universitetet. X. Til den polytekniske Lærestalt (tilsammen for VI.—X. noget over 0,2 Mill. Kr.). Paa den Maade udkommer den ovenfor for hele Ministeriet anførte Sum (1,4 Mill. Kr.), hvortil saa er at føje Udgiften paa § 26. Men i Virkeligheden udreder det Offentlige langt, langt større Beløb til de kultusministerielle Formaal. Først er at bringe i Erindring, at der paa Kultusministeriets Paragraf er opført elleve Instituter med særlige Fonds (nemlig: den grønlandske Mission, Universitetet, Kommunitetet, den polytekniske

Læreanstalt, Sorø Akademi, det lærde Skolevæsen, det kgl. Døvstummeinstitut i Kjøbenhavn, det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia, Seminariefonden og Seminarierne, det kgl. Akademi for de skønne Kunster, det kgl. Blindeinstitut), hvoraf nogle raade over meget store Formuer og Indtægter. Af disse Fonds, der er Statsfonds, tilflyder der Oplysning, Kunst og Videnskab, Summer, der er større end den paa Kultusministeriets Paragraf opførte. Dernæst er Almueskolevæsenet en kommunal Sag, og det er ikke faa Millioner, der ofres herpaa. Endelig har Folkekirken sine særlig, meget betydelige Indtægter. Saa store Beløb drejer det sig her om, at det allerede for nogle Aar siden beregnedes*), at det Offenlige aarligt udgiver omtrent ligesaa meget til Skole og Kirke, som til Hær og Flaade, omtrent femten Millioner Kroner. Allerede heraf fremgaar det da, at Hær og Flaade indtage en ganske anden Plads i det Offenliges Husholdning end en rent overfladisk Betragtning af Finanslovens Hovedsummer lod formode.

Finansministeriets Paragraf (§ 24) har en samlet Udgiftssum paa noget over 3 Mill. Kr., hvoraf noget mere end de 2 Mill. paa Toldvæsenet alene. Udgifterne gaa til: I. Finanserne Centralbestyrelse. II. Generaldirektoratet for Skattevæsenet. III. Koloniernes Centralbestyrelse. IV. Bestyrelsen for de militære Underklassers Pensionering og Invalidforsørgelsen. V. Revisionen og Decisionen. VI. Forskjellige under Finansministeriet henhørende Institutioner: Finanshovedkassen, det direkte Skatteoppebørselsvæsen, Toldvæsenet, Stempelpapirsforvaltningen, Mønten. (Under Finansministeriet

*) Prof. Falbe-Hansen l. c. V, S. 5 fg.

høre den almindelige Enkekasse og Livrenteanstalten af 1871). Og af de paa § 26 «Finansministeriet vedkommende» opførte 0,6 Mill. Kr. (for Finansaaret 1884—85; i tidligere Aar ofte betydeligt mere), skyldes $\frac{1}{4}$ Mill. Kr. denne Post: «de Underkorporalerne og de Menige samt Spillemandene af 5te Grad ved Hæren samt Underofficererne og de Menige af det indkaldte Lægdsrullemandskab af Søværnet tilkommende Lønninger paa henholdsvis 26 Sk. og 22 Sk. daglig, forhøjes for Finansaaret . . . til 65 Øre og 55 Øre daglig», medens næsten $\frac{1}{3}$ Mill. Kr. skyldes Posten: «Dyrtidstillæg for Embeds- og Bestillingsmænd, som lønnes umiddelbart af Statskassen», — Dyrtidstillæg at udrede i Overensstemmelse med de paa Finansloven nøjere angivne Regler. — Ved at gennemgaa de enkelte Poster paa Finansministeriets Paragraf vil det da vise sig, at nogle af dem ere at skrive paa det Militæres Regning, ere endog rent specielle militære Udgifter. Og i Almindelighed kan denne Bemærkning gøres: de store Skatteoppebørselsudgifter foranlediges ved de forskjellige Statsopgaver, der ere forbundne med Udgifter, til hvis Dækning Skatter maa opkræves. De militære Opgaver høre ikke til dem, der mindst gjøre det kostbare Skatteoppebørselsvæsen nødvendigt.

4.

Om sammenlignende Militærfinansstatistik.

Ved en Betragtning af Finanslovens Udgiftsparagrafer i det Enkelte vil det altsaa ses, at der ogsaa paa de ikke-militære Paragrafer findes adskillige Beløb af

militær Oprindelse. Altsaa: til militære Øjemed udredes der endog umiddelbart af Statsfinanserne adskilligt mere end de Millioner, der figurerer paa de militære Ministeriers Konti, og følgelig maa der af hvert Individ i Danmark gennemsnitligt udredes mere end 8 Kr. aarlig. Hvor meget mere? Noget nøjagtigt Svar lader der sig ikke give herpaa.

Men en Gjennemgaaen af de enkelte Paragrafer udviser noget mere. Den viser, at det er ganske vildledende at udtrykke sig saaledes: ifølge § 11 er den samlede Statsudgift den og den: ifølge §§ 22, 23 og 26 IV.—V., ere de militære Udgifter de og de; altsaa staa de i det og det Forhold til den samlede Statsudgift. Thi er paa den ene Side den virkelige Militærudgift større end Summen af de paa §§ 22, 23 og 26 opførte militære Udgifter, saa er paa den anden Side ogsaa den samlede Statsudgift i Virkeligheden større end den i § 11 nævnte Sum af Summerne paa de enkelte Udgiftsparagrafer, §§ 12—27. Dette følger ikke blot af det ovenfor Anførte; men det følger ogsaa deraf, at det danske Budget kun tildels er et Bruttobudget: Ligesom der i Finanslovens Kapitel II findes angivet Udgifter, der ere Differencer mellem en Indtægt og en Udgift, saaledes findes der paa Finanslovens Indtægts-side betydelige Udgiftssummer, eftersom adskillige af Indtægtsparagraferne ere Nettoparagrafer, d. v. s. angive Overskudet af Indtægt eller Differencen mellem de paagjældende Statsindtægter og Statsudgifter. Naar nu dette tages i Betragtning, vil man komme til det Resultat, at de paa Finansloven opførte Militærudgifter i Virkeligheden udgjør en mindre Brøk af samtlige Statsudgifter end den, der udfandtes paa den oven-

angivne Maade. Og en endnu langt mindre Brøk kommer man til, naar man tager i Betragtning ikke blot, hvad Statskassen, men hvad det Offenlige ofrer paa sine Formaal (— man mærke særlig, hvad ovenfor anførtes ved Omtalen af Kultusministeriet!). Nu er det dog deri, at Hovedinteressen stikker. Thi, pekuniært set, maa det være Borgerne lige føleligt, om de Penge, det Offenlige forlanger af dem, indflyde i Statskassen eller andetsteds, særlig Kommunekassen.

Det ses altsaa, at der er nogle Vanskeligheder forbundne med nøjagtig at bestemme Militærvæsnets finansielle Byrde, — kun om den finansielle Byrde have vi her talt. Lade disse Vanskeligheder sig nu end — indenfor visse Grænser — overvinde for vort eget Lands Vedkommende, saa tør det roligt siges, at det endnu ikke er lykkedes nogen Finansstatistiker at overvinde de tilsvarende, men oftest endnu større, Vanskeligheder, der findes i de andre Lande, med hvilke man kunde ønske at anstille Sammenligninger. Vort eget Lands Budget kunne vi lære at kjende, og i vort eget Land kunne vi afstikke Grænserne for Stats- og Kommunevirksomheden. Det fornødne Detailkjendskab til fremmede Landes Budgetter, Stats- og Kommuneforhold savne vi derimod. Det er os end ikke muligt at faa noget sikkert Indblik i de Finansforhold, der findes i det Land, der, har den bedste Statistik, det Land, nemlig, der ligger os nærmest mod Syd, det tyske Rige med dets sex og tyve Enkeltstater. Knap Tyskerne kjende Tysklands Finansforhold tilbunds, knap Østrigerne kjende Østrigs osv. Og alligevel forsøger man den ene Gang efter den anden at levere en sammenlignende Finansstatistik, der skal oplyse os om Militærbyrdernes

relative Betydning i de forskjellige Lande. Den Statistik, man leverer paa dette Omraade, er imidlertid enten Tendensstatistik — og saasnart Tendensen trænger sig frem i Statistiken, bliver denne det Modsatte af paa-lidelig; eller ogsaa er den et uden tilbørlig Granskning udført Arbejde.

Lad os imidlertid antage, at det lykkedes en Finansstatistiker at hidskaffe fra de forskjellige Lande saadanne ensartede Tal, at de kunde sammenlignes, saa spørge vi: Hvilken praktisk Interesse har det at erfare, at Borgerne i et Land maa udrede til Militærvæsenet saa og saa mange Kroner, i et andet tredje, fjerde osv. Land saa og saa mange? af hvilken praktisk Betydning er det at erfare, at de krigs- og marine-ministerielle Budgetter det ene Sted udgjøre 20 pCt. af det samlede Budget, paa et andet, tredje, fjerde Sted derimod 30, 40, 50, pCt.? Hvad vi ville ofre paa vort Forsvarsvæsen, maa aabenbart rette sig efter vore Forhold d. v. s. efter vore Fornødenheder og efter vore Midler, efter vor Trang og efter den Nytte, Militærvæsenet kan yde os.

Vi tro altsaa, at det ikke er til stor Nytte at udregne, hvormange Kroner enhver Dansk, enhver Nordmand, enhver Tysker, Franskmand osv. aarligt udrede i Skat til Hær og Flaade, eller hvilken Brøk de danske, norske osv. Militærbudgetter udgjøre af de respektive Landes samlede Budgetter. Det ene Land trænger paa Grund af en liden eller meget udsat Stilling — geografisk og politisk Stilling — til et lille eller til et stort Militærvæsen; med det andet Land forholder det sig omvendt. Man tænke paa den i militærpolitisk Henseende saa forskjellige Stilling, som Lande

som Øriget Storbritannien, det i Europas Centrum liggende, af mægtige Stater omgivne tyske Rige, det i en Udkant liggende Norge osv. indtage! Og saa Landenes forskellige økonomiske Vilkaar!

Men i en anden Retning kunde der maaske være Plads for komparativ Militærfinansstatistik! Maaske kunde man sammenligne ikke de forskellige Landes, men de forskellige Tiders Militærbudgetter indbyrdes?

Man kan dertil bemærke, at ogsaa i det samme Land men fra forskellige Tider vil det være vanskeligt at hidskaffe et tilstrækkeligt ensartet Talmateriale. Man kan endvidere bemærke, at selv om dette lykkes, saa er det dog ikke af stor praktisk Interesse at erfare, at enhver Franskmand, for Exempel, i Treserne ofrede gjennemsnitligt omtrent ti, nu derimod femten Kroner til Hær og Flaade, eftersom Frankrigs Situation nu er saare forskjellig fra, hvad den var dengang. Men der er ved Sammenligningen mellem de forskellige Tider endnu en Betragtning at fremdrage, en Betragtning, som man i Almindelighed ikke skjænker tilbørlig Opmærksomhed.

En hyppigt hørt Klage er denne: Militærudgifterne stige og stige. De ville snart være saa trykkende, at de ville lamme den økonomiske Udvikling. Det ene Land føler sig truet af sine Naboer, eller omgaas maaske endog selv med aggressive Planer eller Revanchetanker, og forhøjer af den Grund sine militære Udgifter, — og netop heri ligger der for Naboerne en Opfordring til efter Evne at følge efter. Mellem de forskellige Landes Militærudgifter er der idelige Vexelvirkninger, — og disse Virkninger have nu i lang Tid gaaet i Retning af Forhøjelse. Begyndte et Land at nedsætte sine Militær-

udgifter, vilde Naboerne maaske følge Exemplet — maaske. I dette «maaske» ligger Risikoen antydnet, — den Risiko, som en forsigtig Stat ikke gjerne udsætter sig for. Velmente Afvæbningsforslag er der blevet stillet nok af, — men hidtil uden Held. Istedetfor at afvæbne ruste Staterne sig mere og mere. De dertil medgaaende Udgifter ere nu voxede op til saa store Summer, at det er forstaaeligt nok, at Mange føle sig foruroligede og tro at kunne hævde, at Staterne i Længden umuligt ville kunne bære de nuværende militære Byrder. Profetierne om et Omslag under den ene eller den anden Form ere bekjendte nok. Deres Grundlag er imidlertid af en for usikker Beskaffenhed til, at vi her kunne befatte os med dem, — og indtil Videre tro vi forøvrigt ikke paa dem.

Dog dette skulle vi gjøre opmærksom paa: Nogen Overdrivelse er der i den megen Talen om Militærudgifternes Stigning. Vel lader det sig ikke benægte, at de i Tidernes Løb ere stegne; men Staternes økonomiske Midler er jo ogsaa stegne umaadeligt, og dette bør desuden fremhæves: ved Siden af den virkelige Stigning findes der en blot tilsyneladende. Dette er saaledes at forstaa:

Ikke blot har det Offenlige i Tidernes Løb udvidet sit Virkeomraade, og udvider det fremdeles, hvoraf følger forøgede Udgifter, men den fremskredne Stat maa stedse mere føle sig opfordret til at stille det præventive Princip mere i Forgrunden end det repressive*). I de moderne Samfund føles der i endnu højere Grad end i Fortidens en Trang til, at Forstyrrelser af den

---

*) Wagner, Grundlegung § 179—183 og Finanzw. I § 37 (vi benytte Udgaven af 1883).

bestaaende Retsorden saavidt muligt forebygges. Staten maa efter Evne træffe Forholdsregler for at forebygge saadanne Forstyrrelser — og Retspleje, Politi og Forsvarsvæsen blive til omfattende præventive Indretninger. For Finanserne har denne det præventiv Princip Fremtræden ført med sig, at Udgifterne med Hensyn til den Tid, paa hvilken de afholdes, ere blevne anderledes fordelte. De løbende Udgifter ere, hvor det præventive Princip er gennemført, ogsaa i rolige Tider stadigt højere. Til Gjengjæld bliver Repressionen sjældnere nødvendig, fordi Forstyrrelser af Retsordenen forekomme mindre hyppigt, og indtræde alligevel saadanne (— f. Ex. Krig —), saa maa der ogsaa under Præventivsystemet ganske vist skydes Extrasummer til; men disse behøve dog ikke at være saa overordenligt store, medens de under det andet System vilde være det. Under det præventive System bliver det derfor muligt at gennemføre mere Ro, Orden, Regelmæssighed i den Beskatning, som Udgifternes Dækning kræver; det andet System bliver derimod mere springende, uroligt, uberegneligt. Den citerede Forfatter gaar saavidt *) at betegne det som «meget sandsynligt», at det i Længden vil vise sig ligefrem billigere for Staten, om den skaffer sig Retsbeskyttelse udadtil ved en staaende Hær, ved en stor, stedse slagfærdig Hær fremfor ved en Militshær. Tvivlsomt turde det dog være, om det evropæiske Militærsystem i økonomisk og finansiell Henseende bør ses i et saa gunstigt Lys, som han gjør. I ethvert Fald er det sikkert (hvad forøvrigt ogsaa Wagner indrømmer), at det stærkt accentuerede Præventivsystem ikke er muligt eller ikke passer

---

*) Finanzw. I. § 183.

under alle Samfundsforhold, særlig ikke dér, hvor det økonomiske Liv overhovedet ikke er meget intensivt. Men hvad vi her særligt vilde fremhæve, var dette: det gaar ikke an at sammenligne, hvad et kostbart Hærsystem — som det preussiske — koster det paagjældende Land i et enkelt Aar, i 1884 f. Exempel, med hvad et billigt Hærsystem — det nordamerikanske for Exempel — koster det paagjældende Land i et enkelt Fredsaar. Betragtningen maa udstrækkes over en længere Række af Aar, — og i saa Fald vil ogsaa det finansielle Resultat (det militære se vi ganske bort fra!) utvivlsomt stille sig langt bedre end man ved første Øjekast, ved den sædvanlige flygtige Betragtningmaade, troede.

Sagen lader sig ogsaa statistisk illustrere. Skarpest træder den finansielle Modsætning frem, naar man stiller to i militær Henseende saa kontrasterende Stater som Preussen og de Forenede Stater ligeoverfor hinanden.

I de Forenede Stater*) det billige Hærsystem. Hæren har i Halvfjerdserne og Firserne aarlig kostet 40 à 50 Mill. Doll.; i enkelte Aar endog adskilligt under 40 Mill. Flaaden har i de senere Aar kostet omtrent 16 Mill. Doll. I Begyndelsen af Treserne (1860 og 1861) og Slutningen af Halvtredserne kostede den endog kun omtr. 12 Mill., og Hæren kun omtr. 20 Mill.; i de enkelte Aar lidt mer eller lidt mindre. I tidligere Tider endog ofte endnu langt lavere Udgifter. Men saa maatte der til Gjengjæld i 1862, 63, 64 og 65 (o: Borger-

---

*) De amerikanske Tal efter »Statistical Abstracts of the United States«, 1883, og »American Almanac and treasury of facts«. Det nærmest Følgende forøvrigt efter Wagner, Finanzw. I § 183.

krigen!) betales til Hæren resp. 389, 603, 690 og 1031 Millioner, til Flaaden i de samme Aar 43, 63, 86 og 123 Millioner. Og overhovedet voxede de Forenede Staters Udgifter saa voldsomt, at alene de «ordinære» Udgifter (ø: Udgifter eksklusive Forrentning og Afbetaling af Gjæld) voxede fra c. 60 Millioner før Borgerkrigen til 456 Mill., 694 Mill. og 811 Mill. i Borgerkrigens tre første, og endog til 1218 Millioner i Borgerkrigens fjerde Aar. Uhyre ny Indtægtskilder maatte aabnes: dels nye Toldindtægter, (i 1861 kun 40 Mill. Doll. i Toldindtægt, efter 1865 op imod 200 Millioner, i enkelte Aar endnu mere), dels ny Forbrugsafgifter og andre saakaldte «internal revenue», (der før 1862 slet ikke eksisterede men som i 1864 bragtes op til 110 Mill., i 1865 til 209 Mill. og i 1866 endog til 309 Millioner Doll.), dels endelig Laan (fra 91 Mill. i 1861, tidligere endnu lavere, voxede Gjælden i de fem Aar 1862—66 til henholdsvis 524 Mill., 1120 Mill., 1816 Mill., 2681 Mill. og 2773 Millioner Dollars; fra 1867 af begyndte atter Afbetalinger)*).

I Preussen det kostbare Hærsystem. Normalt altsaa langt større Udgifter, — men til Gjengjæld er Hæren der, naar Krigen bryder ud; den skal ikke først skabes; de ekstraordinære Tilskud blive derfor mindre og Krigene afgjøres langt hurtigere. Det ordinære Hærbudget forøgedes under Krigene i Treserne (ø: den dansk-

---

*) Ved Bedømmelsen af den uhyre Stigning af Udgifterne under Borgerkrigen maa det ganske vist ikke overses, at de for en stor Del skete i værdiforringet Papir; men ogsaa reduceret til Guldværdien er Stigningen kolossal. Men ejbeller maa det i finansiell Henseende overses, at den Gjæld, der maatt gjøres, nu maa forrentes og amortiseres i Guld.

tyske og den østrigske) kun med et Par Millioner Thaler; det overordenlige sattes desforuden i 1864 op til c. 12 Mill., i 1865 gik det ned til noget over 4 Mill., i 1866 sattes det op til 36 Mill., og i 1867 havde det omtrent samme Højde. Og hvad navnlig er af Vigtighed: det preussiske System gjorde det muligt at expedere Krigene, endog den store fransk-tyske, i en ganske anderledes kort Tid end den, Amerika behøvede til at udkæmpe sine indre Stridigheder, — et Moment af den største national-økonomiske Betydning.

Det viser sig da: 1. Ogsaa i Fredstid har et Land som vor sydlige Nabo en temmelig betydelig Hærudgift, men til Gjengjæld behøver denne, selv i saa store Krige som Krigene i 1866 og 1870—71, kun at forhøjes med mere moderate Beløb; — i Nordamerika er Hærudgiften i Fredstid ubetydelig; i Krigstid voxer den til Gjengjæld enormt. 2. De andre nationaløkonomiske Ofre, der ikke vise sig paa Statsbudgettet, maa under Krige som den nordamerikanske, alene paa Grund af den længere Varighed, være langt større end under Krige som de preussiske, der gøres af i nogle Maaneder. 3. Preussen behøvede kun i mindre Omfang at optage Laan; Nordamerika maatte gjøre det i et kolossalt Omfang, og naar de Forenede Stater før Borgerkrigen kun havde at betale et Par Millioner, eller mindre, som Forrentning af Gjæld, medens der efter Borgerkrigen i over et Decennium hvert Aar maatte betales mellem hundrede og halvandethundrede Millioner som Rente af Gjælden, ja endog den Dag idag, trods de senere Aars store Afbetalinger, aarligt maa betales et halvthundrede Millioner eller mere, — saa kan man jo ganske vist, som Wagner udtrykker det, halvt om

halvt betragte disse uhyre Rentebetalinger som «opsatte», tidligere sparede Udgifter til Hærvæsenet, saa at der ogsaa her blot viser sig «en anden Fordeling af Udgifterne til Retsbeskyttelse».

Se, alt dette maatte der tages Hensyn til, naar man vilde forsøge at præstere en komparativ Militærfinansstatistik, der skulde gjøre Krav paa at betragtes som blot nogenlunde oplysende. Det er da vel derefter klart, med hvilke overordenlige Vanskeligheder denne Art af Statistik er forbunden.

5*).

Krigsudgifterne.

Der er i det Foregaaende gjentagende blevet henvist til Nødvendigheden af ved en rettelig Udmaaling af Militærvæsenets Tryk paa Finanserne at tage Hensyn til, at en stor Andel af de store Statsgjældsudgifter skyldes militære Foranstaltninger, i Fred eller Krig. Men ikke blot have de militære Forholdsregler ofte nødvendiget til Optagelsen af Laan; de have ogsaa ofte medført Formindskelse af Statsformuen, ligesom de endelig ofte bidrage deres til at Udbyttet af Skatter og andre Statsindtægter tager af. Disse Virkninger mærkes

---

*) Forud for Afsnittet om »Krigsudgifterne« skulde der være skikket et Afsnit om de militære Udgifter i Fredstid, d. v. s. en speciel Betragtning af disse Udgifter. Derved vilde imidlertid Artiklen være voxet saa stærkt op, at den ikke kunde afsluttes i nærværende Hefte. Af denne Grund blev det besluttet at lade den specielle Redegjørelse for Militæruddgifterne i Fredstid vente til en senere Lejlighed.

i Fred som i Krig, men navnlig i Krig. Og da nu — hvad den i det Foregaaende eksempelvis givne Sammenstilling mellem de Forenede Staters og Preussens Militærudgifter formentligt tydeliggjør — blot en Betragtning af Militærudgifterne i et enkelt Fredsaar ikke giver nogen Forestilling om de Byrder, vi her have at gjøre med, skulle vi — thi med Krigen for Øje er Hærvæsenet dog indrettet — fremsætte nogle orienterende Bemærkninger om Krigsudgifterne.

Man kan som «egentlige Krigsudgifter», der umiddelbart ramme Finansforvaltningen, nævne tre, eller fire Hovedposter, nemlig: 1. Omkostninger ved Mobiliseringen og Hærens Opstilling i krigsberedt Stand paa Krigsskuepladsen; 2. de Omkostninger ved selve Krigsførelsen, der række ud over det sædvanlige Fredsbudget; 3. efter endt Krig Omkostningerne ved Afrustningen, ved Erstatningen, Suppleringen Udbedringen af Krigsmateriel m. m., der er gaaet tabt i Krigen eller har lidt ved den, Udbetaling af Pensioner og Invalideforsørgelse, Skadesløsholdelse til Landsdele og Borgere, der have lidt særlige materielle Tab ved Krigen, Erstatninger for Ydelser i Anledning af Krigen m. m.; 4. endelig maa undertiden den Overvundne udbetale Sejrherren Erstatning for Krigsomkostninger.*)

Disse Udgiftsposter, der som sagt kun ere de, der umiddelbart ramme Finansforvaltningen, skulle vi her betragte lidt nøjere:

1. Vor Tids — «Jernbanetidens» — Løsen er: Hurtighed. Ogsaa de militære Forhold — og ikke

---

*) Wagner, Finanzw. § 192.

mindst netop de militære Forhold — maa efterkomme det almindelige Forlangende om Hurtighed. « Den krigsførende Part, der først bliver færdig med sin Hærs Opmarche, har meget forud for den anden. Han kan begynde og først paatvinge Modstanderen sin Vilje. Ere Kræfterne blot nogenlunde lige, vil han have Udsigt til sejrrigt at bestaa de første Fægtninger, og derved vinde i moralsk Værd og vække Tillid . . . Saaledes er Væddeløbet mellem vor Tids store Hære om først at have Tropperne rede ved Grænsen forklarligt, — et Væddeløb, hvor der regnes med Timer, ikke længere blot med Dage . . . Men erkjender man, af hvilken overordenlig Betydning Op marchens hurtige Gjennemførelse er, saa følger tillige deraf dens Sammenhæng med Hærens Mobilisering. Ingen Troppedel er i Stand til øjeblikkelig at marchere fra sin Garnison imod Fjenden. De hjemsendte Mandskaber maa først kaldes til Fanen. Masser af Mennesker rives pludselig fra den hjemlige Arne og geraade i hurtig Bevægelse. Dette maa paa det Nøjeste være forberedt, skal der ikke opstaa en slem Forvirring . . . En Mængde af Institutioner opstaa først i Mobiliseringøjeblikket . . . Mandskaberne beklædes og bevæbnes, Officerer og Tropper forsynes med Heste, Depots indrettes, Forraad opkjøbes og bringes sammen; de truede Fæstninger sættes i Forsvarsstand, Flaaden udrustes etc. etc. . . . Mennesker, Heste og Materiel hidskaffes ved Jernbaner, og snart begynde Transporterne til Grænsen. Alt dette skal ske i Løbet af faa Dage. I Aaret 1870 blev [paa tysk Side] Mobiliseringen vedtagen i Natten til den 16. Juli; men allerede den 4. August var Grænsen overskreden og den første Sejr tilkæmpet. Fremtidigt vil man være

endnu hurtigere. Et Arbejde skal fuldbyrdes, der ikke blot udkræver en lang, omhyggelig Forberedelse i Fredstiden, men som ogsaa i Udførelsesøjeblikket anspænder Regerings- og Administrationsmaskinen i den yderste Grad, ja som griber det hele Folk, og berører alle Privatforhold paa det Dybeste. Mobiliseringsdagene ere for Alle de mest ophidsede og anstrængende Dage». *) Man har bemærket: «Hærens Mobilisering er under de nutidige Forhold en sikker Prøvesten for den hele Statsorganismes Værd og Befolkningens Aand.» **) «Naar to Magter af første Rang realisere deres Hæres Opmarche, se vi i vor Tid et Billede af den mest storartede Folkevandring. Hver Part fører en Million Mennesker og 300,000 Heste frem, og det ser ud, som om et helt Kongerige var kommet i Bevægelse og vandrede til Grænsen for her at gyde hele sin Befolkning ud over et snævert begrænset Distrikt. Uden Nutidens Samfærdselsmidler vilde Fremskaffelsen og Ernæringen af saadanne Masser være umulig. Hvilken Møje og Omsigt der udkræves for at ordne den krigerske Folkevandring og Expederingen frem og tilbage af utallige Jernbanetog, behøver ingen Paavisning. I Forarbejderne herfor bestaar Virksomheden i Fredstid for et ikke ringe Tal af Officerer, Embedsmænd og Teknikere.» ***)

I mindre Stater ere Dimensionerne absolut set mindre, men relativt set kunne de være lige saa store. Og hvad det her navnlig kommer an paa, er dette: Forberedelserne i Fredstid have ikke blot deres militære, men ogsaa deres store finansielle Vigtighed. Hvor der i Fredstid af finansielle Hensyn er sparet, bliver

*) v. d. Goltz, *das Volk in Waffen* (1883), S. 161 fg.

**) Blume, *Strategie* (1882), S. 66.

***) v. d. Goltz l. c. p. 165 fg.

der ved indtrædende Mobilisering uundgaaeligen saa meget mere at ofre. Og her tænkes ikke blot paa Indskrænkninger af Forraad, Udrustningsgjenstande, Krigsmateriel af al Art, men ogsaa, og ganske særligt, paa Reducering af Fredsstyrken til den mindst mulige Størrelse. De Stater, der have kun en liden eller ingen Hær paa Fredsfod, ville, naar Hæren endelig en Gang skal sættes paa Krigsfod, uundgaaeligen faa saa meget desto større Mobiliseringsudgifter. Dette maa ved Bedømmelsen af Hærudgifternes Forhold paa Finansloven tages med i Beregningen, og det i en meget væsenlig Grad.

Kun en enkelt af de mange Mobiliseringsudgifter skulle vi her særligt nævne: Udgiften til Anskaffelsen af Heste. Paa Fredsfod har den danske Hær kun omtrent 3800 Heste. Ved Krigsberedskab maa der — da mere end Halvdelen af Feltartilleriets, næsten alle Trainets Heste samt Erstatningsstyrken mangle — købes eller udskrives over 6000 til. Under sidste Krig var der ved den aktive Hær 10 à 11,000 Heste.

I finansiel Henseende er Spørgsmaalet om, hvorledes de øjeblikkelige Mobiliseringsudgifter skulle dækkes af særlig Vigtighed. Udskrivning af Skatter skaffer vanskeligt de fornødne Midler tilstrækkeligt hurtigt. Optagelsen af Laan vil, paa Grund af Pengemarkedets ved Krigsudbruddet trykkede Forhold, ofte være en meget kostbar Udvej, tillige en langsom og usikker Udvej. Saa er der: Udskrivning af Tvangsloan, Forbrug af Formue, Forbrug af Reservefonds og Kassebeholdning. En særlig Indretning er, som tidligere i Preussen, nu i det tyske Rige: en Statsskat med den udtrykkelige Bestemmelse at tjene til Dækning af Mobiliseringsudgifter. I den tyske Rigsdag erklærede Fyrst Bismarck

efter den tysk-franske Krig: «Jeg fastslaar den Kjendsgjerning, at havde vi ikke haft en Statsskat, vilde vi positivt ikke have været i Stand til at vinde det Par Dage, der forslog til at vi kunde beskytte den hele venstre Rhinbred, den bayerske saavel som den preussiske, imod den franske Invasion. Havde vi ikke haft Statsskatten, vilde Krigen være begyndt ved Rhinen». Og af Hensyn til mulige fremtidige Krige besluttedes det derfor (ved Lov af 11. Novbr. 1871) at nedlægge 120 Millioner i møntet Guld (i Juliustaarnet i Citadellet i Spandau) som «Reichskriegsschatz», — en Sum, der naturligvis ikke forslaar til at dække en stor Krigs samlede Udgifter, men som kan gjøre det muligt, at Hæren med den kortest mulige Frist bringes i Krigsberedskab, — en militær og politisk Fordel, der kan overveje de økonomiske Mangler, der ubestridelig klæbe ved Indretningen*). Den Cirkulationskapital, der derved unddrages Samfundet, kan erstattes paa anden Maade (de tyske «Reichskassenscheine»).

2. Medens altsaa den første Udgiftsposts Størrelse i en overvejende Grad afhænger af Forholdet mellem Hærens Freds- og dens Krigsstyrke, saaledes at den bliver desto større, jo mere Fredsstyrken undertræffer Krigsstyrken, afhænger den anden Udgiftspost (Troppernes Naturalforplejning, Extralønninger, Beklædning, Vaaben, Ammunition, Materiel, Lasaret- og Sygevæsen m. m.) af Hærens Størrelse, Krigens Varighed, Mæng-

---

*) Wagner: l. c. § 75. Wagner anfører (§ 74, S. 171), at i den tyske Krig 1866 udgjorde Mobiliseringsudgifterne for Preussen 13,61 Mill. Thaler. Den nordtyske Hær brugte fra 15 Juli til 3. August 1870 daglig mindst 2 Millioner Thaler.

den af de Tab af Materiel m. m., der strax maa erstattes, Lasaretvæsenets nødvendige Omfang etc. etc.

Pr. Dag koster en Nutidshær enorme Summer, langt mere end Fortidshærene. Krigene føres i Nutiden langt intensivere end i Fortiden. Deraf følger, paa den ene Side, de kolossale daglige Udgifter; men, paa den anden Side, i kortere Tid udrettes nu ogsaa mere end tidligere, hvilket væsenligt modificerer det finansielle Resultat.

Den ene Faktor, Krigens Varighed, viser nedadgaaende Tendenser; den anden, Hærens Størrelse, opadgaaende.

Til mere end 4 pCt. af Befolkningen vil man dog, efter hittidige Erfaringer, vanskeligt kunne bringe Hæren op. Under Krigen 1864 naaede den danske Hær, da den var talrigst (d. 1. April 1864) op til den efter vore Forhold ret betydelige Styrke af 52,482 Kombattanter ved den aktive Hær og 10,633 udenfor den aktive Hær. Desforuden af Nonkombattanter henholdsvis 8663 og 2089. I de tre Krigsaar 1848—49—50 blev en saa stor Styrke ikke naaet. Den danske Hærs Styrke var nemlig:*)

		Kombatt.	Non-Kombatt.	Heste.
Maj 1848:	Ved d. akt. Hær	20,646	241	3463
	udf. - — —	5214	1677	346
1. Juni 1849:	Ved d. akt. Hær	42,149	2614	6824
	udf. - — —	9720	509	1429
1. Juli 1850:	Ved d. akt. Hær:	42,495	3922	8273
	udf. - — —	6755	1328	688
1. April 1864:	Ved d. akt. Hær:	52,482	8663	10,963
	udf. - — —	10,633	2089	757

*) Falbe-Hansen—Scharlings Danm. Statist. V., S. 174 og 180.

Efter den nubestaaende Hærordning skulde Linjehærens Styrke af Kombattanter udgjøre c. 37,000 Mand, af Nonkombattanter c. 11,000; desforuden en Erstatningsstyrke paa 14,000 Mand. Forstærkningen vilde maaske kunne bringes op til 16,000 Kombattanter.

Det finansvidenskabelige Spørgsmaal om, hvorledes Midlerne til Dækning af disse Krigsudgifter skulle skaffes tilveje, maa besvares derhen, at Statskrediten i Almindelighed maa benyttes efter et stort Omfang. Men Statskrediten vil ikke altid slaa til eller vil undertiden være for kostbar; i saa Fald maa ogsaa andre Midler benyttes: Naturalpræstationer, Tvangsloan osv.*)

3 og 4. De ovenfor under 3 og 4 anførte Udgiftsposter (efter endt Krig) afhænge naturligvis væsenlig af Krigens Gang og Udfald. Det mest storartede Exempel paa Erstatning for Krigsomkostninger, som Historien kjender, er Frankrigs Udbetaling af de fem Milliarder efter Krigen 1870—71.

Forsøg paa statistisk at udtrykke, hvad de forskellige Krige umiddelbart have kostet, mangler det tilvisse ikke paa. De ere imidlertid oftest ikke meget værd. Navnlig med Hensyn til de ældre Krige (de napoleonske, for Exempel, der siges at have kostet alene England over 600 Mill. Pd. Sterl.) ere de Tal, der ofte ses angivne, kun mer eller mindre dristige Gjætninger. Med større Sikkerhed lade Beregningerne sig naturligvis anstille i vor Tid, — med større Sikkerhed, men rigtig nok langt fra ikke med fuld Sikkerhed. Den italienske Krig 1859 skal have kostet Østrig 210 Mill. fl.; den danske Krig 1864 Preussen 18½ Mill. Thaler (udover

---

*) Wagner l. c. § 74 fg.

det ordinære Hærbudget); Krigen i 1866 kostede den preussiske Statskasse udover den løbende Udgift 83 Mill. Thaler, men indbragte den paa den anden Side $55\frac{3}{4}$ Mill. Thaler i Krigsomkostninger fra Østrig og de sydtyske m. fl. tyske Stater, samt i Krigsbytte og Lign. $4\frac{3}{4}$ Mill., tilsammen lidt over 60 Mill. Thaler. Krigen 1870—71 siges almindelig at have kostet Frankrig omtrent ti Milliarder Francs, men efter en anden Beregning kostede den (alene i umiddelbare Tab) omtrent 15 Milliarder.*) Deraf ere de 5000 Millioner Krigsomkostninger til Tyskland. De ekstraordinære Hærudgifter for Frankrig beregnes til 1300 Mill. Kr. (efter andre 1900 Mill.); Underholdet af tyske Tropper kostede mellem 3 og 400 Millioner; Skadeserstatningen til de af Krigen ramte Departementer, Udgifterne i Anledning af Hærens Re-etablissement, Invalidepensioner og Indkomsttab beregnes paa meget forskellige Maader, men det drejer sig i ethvert Fald om Milliarder; de Laan, der maatte optages i Anledning af Krigen, bragte en aarlig Rentebyrde paa over 600 Millioner Kr. med sig. For Tyskland var Tabet jo langt mindre, — men dog ogsaa her drejer det sig om Tusinder af Millioner. For Tysklands Vedkommende vanskeliggjøres Beregningerne ved de særlige Regnskaber for Riget, for det nordtyske Forbund og for de sydtyske Stater.**) Yderligere vanskeliggjøres alle saadanne Beregninger jo derved, at Udgifterne ikke alle afgjøres i selve Krigsaaret, men tværtimod ofte strække sig langt ud i Fremtiden. Endnu til den nyeste Tid

---

*) Kolb, Statistik der Neuzeit. 1883. S. 96—97.

**) En detailleret Redegjørelse herfor har Wagner forsøgt Holtzendorfs Jahrbuch III.

har der paa det tyske Riges Budget været en Post kaldet «Udgifter som en Følge af Krigen med Frankrig». *) Og det er ikke Smaabeløb, der her findes opførte. Endnu i en Række af Aar efter Krigen Afslutning føle Finanserne dens Eftervirkninger. Den nordamerikanske Borgerkrig skal, efter en Beregning af Unionens Finansminister, have kostet Unionen fra 1861—70 6 à 7000 Millioner Dollars**) og Beregningen er vistnok for lav.

For Danmarks Vedkommende er der i Falbe-Hansens og Scharlings «Danmarks Statistik» ved Prof. Scharling forsøgt en Beregning af, hvad Krigene 1848—50 og 1864 have kostet Danmark.*** Resultatet er udfundet ikke ved at beregne, hvad hver enkelt af de ovenfor nævnte Krigsudgiftsposter androg for Danmarks Vedkommende i de nævnte Krige, men ved at bestemme Krigenes Paavirkning af vor finansielle Status. Krigen 1848—50 forringede vor Status med noget over 60 Mill. Kr., idet den forøgede vor Statsgjæld med noget over 40 Mill. Kr. og formindskede vor Aktivmasse og Kassebeholdning med endel over 20 Mill. Kr. Til de 60 Mill. Kr. maa imidlertid lægges adskilligt Mere. Status vilde være bleven end yderligere forringet, naar en overordenlig Krigsskat ikke var bleven udskreven. I Henhold til Kr. 5 Juni 1848 samt foreløbig L. af 17 Decbr. 1849 indkom der ifølge Regnskabsoversigterne for 1848, 1849 og Januar Kvartal 1850 lidt over 9 Mill. Kr. (4,567 Mill. Rdl.) og i Henhold til L. 15. Maj 1850 i Finansaaret 1850—51 $4\frac{3}{4}$ Mill. Kr. (2,393 Mill. Rdl.).

---

*) Statist. Jahrb. d. deutschen Reiches 1880 fg.

**) Kobb l. c. p. 280—81.

***) 1 Bd. IV, S. 543 fg.

Lægges disse c. 14 Mill. Kr. til de 60 Mill., faas altsaa et Tab paa noget over 74 Mill. Kr. Men Prof. Sch. medtager ogsaa det middelbare (strengt taget ikke herhenhørende) Tab, der bestaar deri, at Krigen «sandsynligvis» bragte med sig, at den tidligere Afbetaling paa Statsgjælden og Forøgelsen af Aktivmassen og Kassebeholdningen nu standsede. Der vil derhos kunne nævnes andre pekuniære Tab, og Resultatet bliver da et samlet Tab ved Krigen og Oprøret paa c. 85 Mill. Kr. — I de mellem de to Krige liggende 13 Fredsaar forbedredes vor finansielle Status atter betydeligt, idet baade Statsgjælden betydeligt formindskedes og Aktivmassen forøgedes; — for nogen Del skyldtes denne Forbedring dog ikke de ordinære Indtægters Overskud over Udgifterne, men den Krigsskat (henved 10 Mill. Kr.) der betaltes i 1851—53 i Henhold til Lov 27 Jan. 1851. Saa kom Krigen i 1864 og bragte atter stor Tilbagegang med sig: ny Statsgjæld maatte stiftes, af Aktiverne maatte der forbruges, den tidligere Statusforbedring ophørte, og gennem overordenlig Krigsskat, baade direkte og indirekte (hvilken sidste senere er bleven permanent og faktisk nu er en ordinær Indtægt), maatte Borgerne yde Statskassen ny Tilskud. Prof. Sch.'s Resultat bliver, at c. 60 Mill. Kr. er den Sum af Udgifter, som Krigen i 1864 voldede.

 6

Udgiftens Forhold til Nationalformue og Nationalindkomst.

Til det i det Foregaaende omhandlede direkte Tryk kommer yderligere et indirekte. Men er det vanskeligt

nøjagtigt at beregne, hvad Hærvæsenet, umiddelbart koster Finanskassen, bliver det ligefremt umuligt at maale dets middelbare Følger. Lidelser, Byrder og Savn af de forskjelligste Arter paafører Krigen, og det er store Værdier — ikke blot materielle, men ogsaa immaterielle — der gaa til Grunde i Krigen, og Finanskassen skal nok faa Tabene at føle, — men for mange Tabs Vedkommende, dog først ad Omveje. Ogsaa i Fredstid forstyrrer Hærvæsenet Borgerne i deres økonomiske Virksomhed, bringer moralske Farer med sig, er ikke ledsaget af de bedste Følger i hygiejnisk Henseende osv. Moral-, Morbilitets- og Mortalitetens-Statistikken aflægges Vidnesbyrd herom*). Virkningen heraf rækker tilbage til

---

*) Nogle Bidrag til Belysning af disse Forhold ere samlede i mine Artikler »Hær og Folk« og »Værnepligt og Værneskat« i Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1883. Der er ogsaa her blevet fremhævet, at man ligeoverfor Statistikens mindre gunstige Vidnesbyrd har henpeget paa den gode Indflydelse, Hæren kan have paa Soldaternes moralske og fysiske Forhold. Jfr. særlig General v. Hartmanns Udtalelse om, at „Opfyldelsen af Tjenestepligten giver de eneste Arkana imod Nutidens Skrøbeligheder: den skaffer legemlig Bevægelse i fri, frisk Luft, strengt ordnet Beskæftigelse, tarvelig Kost og aandelig Hvile etc.« (Nationaløk. Tidsskrift 1883, S. 108). I samme Retning udtaler Wagner sig (Finanzw. § 183) med stærkt Eftertryk: »Ligeoverfor Udgifterne og Ofrene for Hæren maa stilles de store, ogsaa ethisk og for Folkets hele Kultur, Kraft og Sundhed meget betydelige Fordele, som Hærvæsenet, ogsaa afset fra Sikkerhed og Beskyttelse, bringe med sig i nationaløkonomisk Henseende: Befordringen af den mandlige Ungdoms legemlige og aandelige Uddannelse, Indskærpelsen af Orden, Punktighed, Renlighed, Adræthed osv., kort sagt alt det, som Hærvæsenet, i det Mindste under den almindelige Værnepligts System, yder som Skole. Derved modvirkes det legemlige og aandelige Forfald, den materialistiske Blødagtighed, der saa let truer Folk med høj Kulturudvikling, og derved vindes først Sikkerhed for en varig Kulturblomstring.« Og den nævnte preussiske Forfatter, der rigtignok af sin Chauvinisme

Borgernes Skatteevne, og herfra til Finanskassen. Hærvæsenets samlede Tryk bliver saaledes — det tør man dog, trods al Usikkerhed i Statistiken, roligt sige — umaadeligt, langt større end de Fleste tænke sig. Dermed er der imidlertid slet ikke sagt Noget om, om det er politisk rigtigt eller ikke rigtigt at søge Hærvæsenet reduceret.

Alle ville vel betegne Hærudgifterne som »store.« Bør de indskrænkes? Selvfølgelig, hvis de ere for store. Om de faktisk ere for store, afhænger dels af

---

ofte lader sig føre for vidt, mener at kunne anføre »Preussens verdenshistoriske Exempel« til Støtte for denne Betragtning. »Navnlig den almindelige Værnepligt maa, naar den som i Preussen, gennemføres med Alvor, sikkerlig anerkjendes som en storartet Skole for den mandlige Ungdom, til varig Nytte for denne. Ogsaa i denne Henseende hæfter der ved Militærbudgettet mere Nyttedevirkning, end man ofte tænker. Preussens økonomiske Fremskridt, der ogsaa i det øvrige Tyskland vanskeligt finder sit Sidestykke er vistnok for en væsenlig Del at føre tilbage til denne det preussiske Folks Skole i Militærvæsenet.« (l. c. § 35. Wagner henviser her ogsaa til sin Afhandling i Preuss. Jahrb. 1868 I, 398 og til v. Richthofens Skrift, Ueber die Productivität der Armée). Med disse Betragtninger, der naturligvis indeholde noget Sandt, bør dog sammenholdes de Statistikens Vidnesbyrd, der findes fremdragne i de citerede Artikler i Nationaløk. Tidsskr. Forøvrigt er det indlysende, at i Lande med en stærkt udviklet Militarisme, med en betydelig Fredsstyrke, der gennem en Aarrække holdes ved Fanerne, maa Hærens Indflydelse paa Liv og Sundhed, paa Moral og Økonomi være af en ganske anden Beskaffenhed end i Lande, der kun ere lidet militært udviklede, og som kun i nogle faa Maaneder holde en ubetydelig Styrke ved Fanerne, — en Omstændighed, som der ogsaa burde regnes med af dem, der give sig i Kast med den lidet taknemlige Opgave: at forsøge paa at levere en komparativ Militærstatistik.

vor Evne til at bære dem, dels af hvad vi opnaa ved dem. Opnaa vi mere ved dem, end vi tabe ved dem, er Balancen jo for saa vidt gunstig. Ville vi ved at ofre endnu mere paa Hærvæsnet, end vi alt gjøre, opnaa et endnu større Overskud af Fordele udover Ofre, maa vi endog betegne de nuværende Udgifter som utilstrækkelige og forlange dem endnu yderligere forøgede. Men til Bedømmelsen af alle de Forhold, der her maa blive de afgjørende, kunne Finansvidenskab og Finansstatistik ikke levere større Bidrag. Der foreligger her et praktisk-politisk Spørgsmaal, og de Forsøg, som finansvidenskabelige og nationaløkonomiske Theoretikere ville gjøre paa at besvare det, tør neppe ventes kronede med Held.

Økonomiske Theoretikere have saaledes undertiden ment at kunne udtrykke Militærudgifterne som en Brøk af Nationalformuen. Disse Udgifter skulde, have de ment, kunne betragtes som en Art Assurancepræmie. Det er i den private Husholdning i Almindelighed god Økonomi at assurere sit Skib mod Søskade, sit Hus, sine Varer, sit Indbo mod Brandskade, thi Assurancepræmien løber kun op til nogle Promille eller nogle faa Procent, og mod dette Offer opnaas Sikkerhed for Formuens (Værdiernes) Bevarelse; — det vil da — saaledes har man analogiseret — være god Nationaløkonomi at ofre en lille Brøk af Nationalformuen til Militærforanstaltninger, thi ogsaa her er der kun Tale om en i Forhold til hele Nationalformuen ubetydelig Assurancepræmie. Saaledes har man, som sagt, ment at kunne analogisere. Uheldigvis har man overset adskillige Ulighedspunkter af afgjørende Vægt. Der er

saaledes den Forskjel, at medens Assurancen i sædvanlig Betydning skaffer os en næsten fuldstændig Sikkerhed for, at vi, hvis de forsikrede Gjenstande gaa til Grunde, faa et Ækvivalent udbetalt, kunne de militære Foranstaltninger umuligt sikre os et lignende Ækvivalent for de Ødelæggelser af Nationalformue, Krigen maatte føre med sig. Der er endvidere den store Forskjel, at medens man ved den private Assurance ganske korrekt bestemmer Assurancepræmien som en Brøk af Forsikringssummen, er det ingenlunde træffende at udtrykke Militærassurancepræmien (Militærudgiften) som en Brøk af Nationalformuen. Det er kun en mindre Del af Nationalformuen, som Angreb fra fremmed Magt truer med Ødelæggelse; den allerstørste Del er fornuftigvis slet ikke truet; de ulykkeligste Krige ere ikke nødvendigvis forbundne med de største Ødelæggelser af Nationalformue; thi at en Krig medfører, at det halve Land eller endog det hele Land erobres af Fjenden, er selvfølgelig ikke ensbetydende med at henholdsvis den halve og den hele Nationalformue gaar til Grunde. Man har altsaa ved hin Analogisering fejlagtigt givet det Udseende af, at man ved Militærforanstaltninger opnaar en saadan Art Sikkerhed, som de nævnte Foranstaltninger faktisk ikke kunne give. Man har endvidere beregnet Militærudgifterne som en Brøk ikke blot af den Nationalformue, der kan gaa til Grunde, men ogsaa af den Nationalformue, der efter al Rimelighed ikke gaar til Grunde. Men der kommer Noget mere til: Den nævnte Analogisering er i højeste Grad «materialistisk.» Thi dette betegner den jo som Militærvæsenets væsentlige Opgave: at beskytte de materielle Goder, der i Forening udgjøre

Nationalformuen. Er Militærvæsenets Opgave blot at beskytte disse materielle Goder, og opnaas en saadan Beskyttelse faktisk ved Militærvæsenet, saa maa de store kosmopolitiske Massers Uvilje mod Militærvæsenet være komplet uforstaaelig; thi de Individier, hvoraf disse Masser ere sammensatte, have alle en Andel i Nationalformuen, i ethvert Fald en saadan Andel, at Sikringen af Nationalformuen ogsaa for dem er af den yderste Vigtighed. Nej, Forholdet er jo i Virkeligheden det, at Militærvæsenet foruden sin materielle Opgave har en endnu langt vigtigere ideel Opgave: den at sikre vor nationale Selvstændighed og Integritet. Ved den ovenfor omtalte Analogisering er der ganske set bort fra denne Side af Sagen, — en Side, der netop her bliver Hovedsagen, medens den ingen Rolle spiller ved den private Assurance, hvor det netop udelukkende kommer an paa de materielle Værdier, eftersom Affektionsværdier ikke kunne forsikres. Og medens man da ved Forsikringen af materielle Gjenstande uden større Vanskelighed maa kunne udfinde Forsikringssummens og Assurancepræmiernes passende Højde, ville de meget forskelligartede Bestanddele, hvoraf Nutidens Vælgerhære bestaa, i højeste Grad divergere i deres Værdsættelse af de ideelle Goder (netop en Art «Affektionsværdier»), som Soldaterhærene skulde beskytte. Statistiske Beregninger af den materielle Nationalformues Størrelse ville aabenbart ikke yde dem Spor af Vejledning med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvormeget der bør bevilges til militære Foranstaltninger.

Snarere kunde der da være Tale om, at Nationalindkomstens Størrelse skulde kunne afgjøre Noget

i den Retning. Og i Virkeligheden have mange Theoretikere ogsaa her søgt at finde en Rettesnor, idet de meget rigtigt ere gaaede ud fra den Erkjendelse, at Nationalindkomstens Størrelse drager Grænser for Statsudgifternes Størrelse, — Grænser der vel forbigaaende, men umuligt i Længden kunne overskrides. Imidlertid ere de Synspunkter, der her kunne gjøres gjældende fra Finansvidenskabens Standpunkt, kun af ganske almindelig Beskaffenhed*), og deres Anvendelse i de kon-

---

*) Wagner hævder (Finanzw. § 35) at «Iagttagelsen af Forholdet mellem Finansernes Behov og Nationalindkomsten altid er et yderst vigtigt Postulat for en rigtig Finanspolitik, hvorpaa Finansvidenskabens maa lægge stærkt Eftertryk.» Men naturligvis er det ikke muligt, hvad de ældre Theoretikere ofte forsøgte, at angive en vis Procent af Nationalindkomsten som øverste Grænse for Statsudgifterne. Man maa tage Hensyn til Statsvirksomhedens større eller mindre økonomiske Værdi, den absolut «fri» Nationalindkomsts Størrelse, om Statsindtægterne komme gennem Skatter eller Statens eget Privat-erhverv osv. «Man kan ogsaa» bemærker W. videre, «tilspidse Spørgsmaalet om Forholdet mellem Finansbehovet og Nationalindkomsten saaledes: tør det Offenliges Finanskrav stige saa stærkt, at de til dets Dækning bragte Ofre fra Befolkning naaet trykkende Omfang? Dette betyder: Befolkningens normale Konsum maa indskrænkes, den sædvanlige Opsparing maa stærkt formindskes eller vel endog helt ophøre», (og vigtige Statsinteresser maa forsømmes). Wagner svarer: «Spørgsmaalet maa besvares bekræftende, naar denne Tilstand kun er en kort, forbigaaende Nødstilstand for Staten, naar Afholdelsen af høje Udgifter med Rimelighed vil føre til det tilsigtede Formaal, og naar netop denne konkrete Stat fortjener at opretholdes. Spørgsmaalet maa, hvor svært det end vil falde de Paagjældende, særlig de ledende Statsmænd, besvares benægtende, i det Mindste theoretisk, naar disse Betingelser mangle og Tilstanden vil blive varig. I døende Stater foreligger oftere denne Eventualitet.» Svaret er naturligvis theoretisk rigtigt, men dets praktiske Værdi er ikke betydelig, eftersom — hvad Wagner forøvrigt selv ind-

krete Tilfælde kan stille sig saare forskjelligt. Drager Nationalindkomsten Grænser for Statsudgifterne som Hele, bestaar der selvfølgelig ogsaa Grænser, og endnu snævrere, for de enkelte Statsudgifter. Paa et enkelt af sine Formaal kan Staten ikke ofre uforholdsmæssigt uden at forsømme andre. Dette kan til en Tid — naar Spørgsmaalet staar paa Liv eller Død — være berettiget; men i Længden vil det ikke vise sig holdbart. Men i det virkelige Liv knytter Interessen sig til den konkrete Paavisning af, hvor Grænsen er, hvorvidt exceptionelle Tilstande gjøre dens Overskridelse til-

---

rømmer -- først Historien definitivt vil vise, om Betingelserne være tilstede eller ej. I December 1870 troede Gambetta og hans Meningsfæller, at Frankrigs yderste Kraftanspændelse vilde frelse Frankrig som Ruslands Kraftanstrengelser i 1812—13 havde frelst Rusland. I 1861—65 mente de nordamerikanske Nordstater ved de mest kolossale finansielle Ofre at kunne frelse Unionen. Historien viste, at Gambetta tog fejl, medens den godkjendte Nordstaternes Kraftanstrengelser. Wagner fortsætter: «Er den paagjældende Statsvirksomhed i og for sig uundværlig, og kan der ikke spares noget paa den, saa beviser Umuligheden af at skaffe Midlerne tilveje netop Umuligheden af, at en saadan Stat kan vedblive at bestaa. Selv den Hjælp, man søger i en Statsbankerot, altsaa i Brud paa privatretlige Forpligtelser, vil her ikke altid hjælpe i Længden. I saadanne Tilfælde maa «Statsproduktionen» tilsidst standse som en Privatproduktion, «fordi Forretningen ikke mere dækker Omkostningerne». Ogsaa her fælder Historien Dommen, men den lader ofte længere vente paa sig, end man ventede. Saaledes bestaar der da et Forhold mellem Finanskravet og Nationalindkomsten, der i Længden ikke tør overskrides. Men derved bekræftes kun den Regel, at der maa være en vis Harmoni i den Maade, hvorpaa den Enkelte sørger for sine forskjelligg Fornødenheder. Thi til Syvende og Sidst fordeler jo det Finansbehov, der dækkes ved Skatter, sig som Udgift paa de private Husholdningsbudgetter.»

raadelig, og hvorlænge saadanne Overskridelser kunne taales. Her maa Theoretikerne — hellere end vove sig ind paa et Omraade, der ikke er deres — tie stille. Her bliver det Statsmændenes Sag at overveje, at beslutte og at handle, — og om de traf det Rette, vil først Historien vise.
